

Oekraïne

een zoektocht naar identiteit

Cornelis Boogerd

Titelbeeld:

“Oekraïne als de vogel Phoenix”

Inna Nikolajeva, Dnipro

Het begrip identiteit speelt een belangrijke rol in het conflict tussen Oekraïne en Rusland. Het loont daarom de moeite om daar wat verder op in te gaan. (1.)

Oekraïne vanaf 1991

I. Na de val van de Sovjet Unie

In 1991 viel de Sovjet Unie uiteen in 15 verschillende, onafhankelijke staten. Dat was eigenlijk voor iedereen een shock. Men had tijd nodig om zich op de nieuwe situatie in te stellen. Dat geldt zowel voor Oekraïne als voor de Russische Federatie. Veel mensen voelden zich goed in de Sovjet Unie. Men was deel van een grotere gemeenschap van volkeren. Het communisme was de gemeenschappelijke ideologie. Niet iedereen was blij met de veranderingen. Maar de Sovjet Unie kende ook haar schaduwzijden zoals bekend. Men was er niet vrij om te denken wat men wilde. Één partij dicteerde de ideologie. Wie het daar niet mee eens was, of zelfs oppositie wilde voeren, kon grote problemen verwachten. Zo eindigden miljoenen mensen in de anonieme gevangenissen van de Gulag Archipel. Zelfs hele volkeren of delen van een bevolking werden gedeporteerd, zoals in de Baltische landen. Met name in Estland werd een derde van de bevolking gedeporteerd. Voor hen in de plaats kwamen loyale etnische Russen. Bijna de hele bevolking van de Krim Tataren werd in 1941 gedeporteerd naar Oezbekistan. Ook voor hen in de plaats kwamen loyale etnische Russen naar de Krim. Op 8-7-2023 besloot het Nederlandse parlement om de Holodomor, de

“Grote Hongersnood” uit 1932, als genocide te bestempelen. Bij deze doelbewuste acties stierven miljoenen oekraïeners (en anderen). De boeren (Koelakken) moesten hun land afstaan aan de grote staatsboerderijen, of anders zoveel van hun oogst inleveren, dat ze niet meer te eten hadden. In de Donbas stierf een deel van de bevolking, ook die werden vervangen door loyale etnische russen.

In beslagname van de oogst – 1932

En er waren nog tal van andere uitdagingen voor de nieuwe staten van Oekraïne en de Russische Federatie. Zoals de overgang van de oude centraal geleide economie naar een markteconomie, en de overgang van een dictatuur en éénpartijstelsel naar een pluriforme democratie.

Het leek erop dat Rusland de meeste moeite had met de nieuwe situatie. Het verloor de overheersende rol in een wereldimperium, en moest een nieuwe verhouding vinden tot zichzelf en tot de buurlanden. Dat ging met ups en downs. Met Oekraïne waren er allerlei spanningen, zoals over de Krim en de levering van gas. Maar er waren in de jaren negentig ook pogingen om een vriendschappelijke relatie op te bouwen. Zo was er in 1994 het “Memorandum van Boedapest”. Oekraïne was op dat moment de derde nucleaire macht in de wereld. Er lagen zo’n 5000 kernwapens in het land, en ook nog andere zware wapens. De grote

kernmachten beviel dat niet, en wilden dat Oekraïne die zou afgeven en het NPT (Non-Proliferatie-Verdrag) zou ondertekenen tegen de verspreiding van kernwapens. Het Memorandum van Boedapest werd ondertekend onder auspiciën van de OVSE (Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa) door Rusland, de USA en het VK als kernmachten, en aan de andere kant door Oekraïne, Belarus en Kazachstan, die hun kernwapens zouden afgeven. Tegenover die vrijwillige verzwakking stond de garantie, dat de grote kernmachten deze landen zouden beschermen wanneer ze werden aangevallen. Wat nu gebeurt, dat de USA en het VK Oekraïne helpen zichzelf te verdedigen, is dus een verplichting die zij zijn aangegaan in het Memorandum van Boedapest, net als Rusland, en Europa dat betrokken was via de OVSE.

Een andere poging om de relatie positief te vormen was het 'Verdrag van Vriendschap' tussen Oekraïne en Rusland, dat uiteindelijk ondertekend werd in 1999. In dit verdrag staan 38 artikelen die de vriendschap tussen beide landen moeten verzekeren. Zoals: Erkenning van elkaars territorium - gelijkwaardigheid in de relatie - onderhouden van positieve economische betrekkingen - vreedzaam oplossen van conflicten enz. Het klonk allemaal prachtig, maar vanaf de tijd dat Putin aan de macht kwam in 1999 ging het achteruit met de vriendschap. Putin was "opgevoed" als KGB agent, en betreurde de val van de Sovjet Unie zeer. Hij verlangde terug naar de machtige rol die Rusland had in die tijd, en voelde zich tegelijk bedreigd door de uitbreidingen van de NAVO. Welliswaar werd de GOS in 1991 opgericht, (het Gemenebest van Onafhankelijke Staten), maar dit is niet te vergelijken met de Sovjet Unie. De betrokken landen in de GOS zijn onafhankelijk, een aantal tekenden helemaal niet (bv de Baltische landen) of ten dele. Oekraïne trok zich in 2018 terug. Het werd met name een soort vrijhandelszone.

Verschillende wegen

Vanaf 1991 ontwikkelden Oekraïne en Rusland verschillende concepten voor hun identiteit. Het is interessant, dat de verschillende benaderingen van de relatie tussen Oekraïne en Rusland al duidelijk worden in de interpretaties van de naam 'Oekraïne'.

De naam Oekraïne

De naam Oekraïne is pas in de loop van de 19e eeuw in gebruik gekomen, met name door de beweging die de taal en cultuur opnieuw tot leven bracht. Daarvoor werd gesproken over "Klein-Rusland" ten oosten van de Dnjepr, of in het westen van Oekraïne: de Roethenen. "klein" of "groot" had oorspronkelijk niets te maken met de "kleine" of "grote" broeder, maar met de afstand tot Constantinopel, het centrum van de orthodoxe religie. Voor Oekraïne was die afstand "kleiner". Er zijn twee slavische stamwoorden die voor het woord Oekraïne kunnen gelden.

Ook het Tsjechisch en Slowaaks kennen deze begrippen. Ten eerste is er het woord Krai, Russisch: Край. Dat woord betekent: einde, rand, grens. Neem je dit woord als stamwoord voor Oekraïne, dan betekent Oe-Kraina zoiets als: land aan de rand, aan de grens. Het is een land dat de grens markeert met een andere wereld, namelijk die van het westen waar men een andere taal spreekt en een ander geloof heeft.

Het tweede mogelijke stamwoord is : Krajina, oekraïens: країна. Dat betekent : "het land". Neem je dit woord als stamwoord voor Oekraïne, dan krijgt de naam een heel andere waarde. Oekraïne, Oe-Krajina, betekent dan zoiets als, in-het-land. Wanneer een oekraïener de naam van zijn land uitspreekt dan zegt hij dat hij "in het land" is, in zijn thuisland. Dat is een heel ander gevoel dan de grens te zijn van een ander land. Dit verschil drukt uit wat het gevoel is over Oekraïne bij de beide volkeren.

De weg van Oekraïne

Na de val van de Sovjet Unie werd in Oekraïne een onafhankelijke burgerstaat opgericht, niet gebaseerd op etnische principes. Iedereen die in Oekraïne woont is gelijkwaardig burger van de staat. De democratie is de vorm waarin de samenleving ingericht werd. Wel waren er grote uitdagingen om aan te pakken, wat logisch is na zo'n grote overgang.

Om te beginnen waren er verschillen in stemming en aard tussen het oosten en het westen van Oekraïne, die soms ook tot spanningen konden leiden. Verder kreeg Oekraïne, net als Rusland, te maken met zogenoemde "oligarchen", mensen die zich snel verrijkten in de onzekere periode na de overgang. Zij bouwden machtige netwerken op waar veel mensen afhankelijk van waren. Hiermee bloeide ook de corruptie op.

Een volgende uitdaging zijn de extremistisch-nationalistische groeperingen, die soms ook fascistische trekjes kregen. Zij zijn geen voorstanders van democratie. Zij kregen invloed in de tijd na de Majdan opstand in 2014. Dat blijft een zorg. We zien extremistische groepen niet alleen in Oekraïne, maar ook in Rusland, Polen, Hongarije en ook in westerse landen. Het wordt gevaarlijk, wanneer deze veel macht krijgen. Via sociale media kregen zij een grotere invloed.

Naast al deze opgaven is het indrukwekkend hoe het volk van Oekraïne zich steeds meer liet horen in de afgelopen 32 jaar. Een eerste uitdrukking was zichtbaar in de oranje revolutie van 2004. Nog sterker werd het in de Majdan opstand van 2014. En nu, tijdens de oorlog, is het verbazingwekkend hoe sterk de wil van het volk is om zich te verdedigen en voor

Opstand Majdanplein Kyiv 2014

de eigen vrijheid op te komen. Dat het westen geprobeerd heeft zich in deze volksbewegingen te mengen doet niets af aan de wens van het volk om onafhankelijk te zijn. Men wil niet meer terug naar de jaren, de eeuwen, van onderdrukking van taal en cultuur door Rusland. Het volk is misschien nog nooit zo eensgezind en vastberaden geweest als in het afgelopen jaar. In de verdrukking tussen Oost en West vindt het de kracht om naar de eigen weg te zoeken.

De weg van Rusland

Ook de Russische Federatie moest opnieuw beginnen na de val van de Sovjet Unie. Ook hier ging dat nogal op en neer. Het land schakelde om naar een markteconomie en naar een democratisch systeem. De deuren naar het westen gingen open voor de handel.

Maar er was veel onvrede. Rusland had de overheersende positie in een machtige Unie verloren. Ook konden veel Russen het moeilijk verdragen dat Oekraïne een zelfstandig land werd. Al snel kwamen de imperialistische elementen boven drijven, bijvoorbeeld in Tsjetsjenië dat ook onafhankelijk wilde worden als minderheid in Rusland. Die wens werd met grof geweld de kop ingedrukt in twee oorlogen, geleid door eerst Jeltsin en daarna Putin.

Hoofdstad Grozny - Tsjetsjenië 1999

In 1999 kwam Putin aan de macht. Hij werkte daarvoor 16 jaar voor de KGB, uiteindelijk als luitenant-kolonel. Onder zijn leiding werden de democratische waarden steeds meer beknot, vrijheid van meningsuiting is verdwenen, de oppositie bestaat nauwelijks nog. Voor hem was de val van de Sovjet Unie de "grootste geopolitieke catastrofe van de 20e eeuw". Zo deed hij er alles aan om de imperialistische positie van Rusland terug te winnen op het wereldtoneel. Hij ging zich identificeren met grote machthebbers uit het verleden: Peter de Grote, Caterina de Grote en Stalin. Bij de bombastische herdenking van de slag bij Stalingrad op 2-2-2023 liet hij weer een standbeeld van Stalin oprichten. Er worden zelfs rond 20 prive-milities ingezet om de belangen van Rusland door te zetten wanneer het legaal niet uitkomt, zoals de Wagner-groep en de milities van de Tsjetsjeense leider Kadyrov. Niet alleen in Oekraïne maar ook in Afrika en Syrië. Na de opstand van de Wagnergroep in juni 2023 werden zij ineens bekender.

De relatie tot het westen werd steeds gespannener. Putin nam de uitbreiding van

de NAVO op de korrel in een speech in München in 2007. Het westen en de EU hebben ook hun rol in het vergroten van de spanningen, maar wat er in Rusland gebeurde vanaf 2000 is niet alleen als reactie daarop te verklaren, zoals o.a. prof Andreas Kappeler verklaart. (2.)

In toenemende mate greep Putin terug naar de waanbeelden die in het verleden zoveel ellende veroorzaakten. In plaats van de schade onder ogen te zien en de fouten uit het verleden te verwerken, verbond hij zich er steeds meer mee. Zo krijgen de donkere schaduwen van de Sovjet Unie weer grip op het huidige Rusland, waar ook de eigen bevolking onderdrukt wordt.

Een belangrijk begrip in de zoektocht naar een nieuwe identiteit werd de "Russkiy Mír", de "russische wereld". Dit begrip is in meerdere opzichten problematisch als oriëntatie voor een staat. Om te beginnen is het gebaseerd op een etnisch-cultureel principe. In de Russische Federatie leven echter miljoenen mensen die geen etnische Russen zijn, en dus buiten de "Russkiy Mír" vallen. Bovendien leven miljoenen etnische Russen buiten de Russische Federatie, daar schreven we eerder al wat over. Voor Putin is dat een legitimatie om deze Russen te beschermen tegen "gedwongen assimilatie", en bijvoorbeeld de Krim en de Donbas binnen te vallen. Hij gaat zelfs zover, dat hij ook Oekraïne en Belarus als deel ziet van de "Russkiy Mír". Meermaals geeft hij aan dat volgens hem Oekraïne en het oekraïense volk niet bestaan. "Wij zijn één volk!" Dat oekraïense volk zelf wordt echter nergens naar gevraagd.

Het begrip "Russkiy Mír" is dus ook voor het volkerenrecht problematisch. Het erkent de internationaal vastgestelde grenzen niet. De "Russische Wereld" kan zo zonder beperking uitgebreid worden. Meerdere landen zijn bang dat zij na Oekraïne aan de beurt zijn, zoals de Baltische landen, Georgië, Moldavië en Kazachstan.

De "Russkiy Mír" wijst niet alleen op een etnische band, maar is ook een cultureel idee, waar de Russisch Othodoxe kerk zich bij aansloot, die in de Sovjet Unie nog onderdrukt werd. Nu propageert zij de oorlog en de onderdrukking van Oekraïne. Het gevolg is dat vele aanhangers in Oekraïne deze kerk verlaten.

Wanneer "Russkiy Mír" een cultureel idee zou blijven, dan is dat prima. Mensen kunnen zich vrij met deze wereld verbonden voelen. Vele Oekraïeners deden dat ook, nog in de jaren negentig. Men mag houden van de taal, van Dostojewski, van Shostakovich. Waarom niet? Men is ook vrij om zich aangetrokken te voelen tot engelse popmuziek of duitse litteratuur. Het wordt een probleem wanneer een culturele of religieuze oriëntatie misbruikt wordt voor politieke macht. Dat leidt altijd tot onrechtvaardigheid en onderdrukking.

Bovendien wordt hier een etnisch principe nog verbonden met religie. In deze ontwikkeling in Rusland worden de democratische waarden onderdrukt, zoals de vrijheid van meningsuiting en de scheiding van de drie machten van Montesquieu:

- De uitvoerende macht van de regeringen
- De wetgevende macht van het parlement
- De rechtsprekende macht van de rechters

Wanneer die drie machten niet onafhankelijk en gescheiden zijn, dan is sprake van een dictatuur. Helaas zijn er steeds meer landen waar deze scheiding onder druk staat, en de democratie dus ook, zoals Polen, Hongarije, Turkije en vele meer.

II. Identiteit tussen individualiteit en omgeving

Wat is identiteit? Je kunt iemand de vraag stellen: "Wie ben jij?". Hij of zij zal dan misschien een naam geven. Maar dan weten we nog niet veel van deze persoon. Wat we niet bedoelen is de identiteit waarnaar de politie kan vragen, wanneer die enkele persoonsgegevens wil hebben. Wat is identiteit dan wel?

Het woord identiteit is afgeleid van het latijnse woord "idem", wat betekent: hetzelfde, of: gelijk als. Wanneer we het over identiteit hebben, dan gaat het dus om iemand die in zijn wezen aan zichzelf gelijk blijft, en niet iedere dag iemand anders is. Hij of zij heeft bovendien een aantal eigenschappen die hem of haar als persoon uniek maken. Zo vinden we twee aspecten aan identiteit:

1. Een wezen, een individu, die aan zichzelf gelijk blijft
2. Een unieke combinatie van eigenschappen, die meestal vanuit de omgeving zijn geïntegreerd.

Identiteit en omgeving

Wanneer we eerst naar de omgeving kijken, dan kunnen we drie soorten relaties onderscheiden die we met de wereld hebben:

1. De natuurlijke omgeving

Tot de natuurlijke omgeving behoort aan de ene kant het land, de plek waar we opgroeien en leven. Daar hebben we veel van geïntegreerd in onze eigen natuurlijke identiteit, veel daarvan is onbewust deel van ons leven geworden. Aan de andere kant behoort ook ons eigen lichaam daartoe, met zijn eigenschappen

en DNA, het geslacht, de etnische afkomst en lichamelijke eigenschappen. Dat alles bij elkaar scheidt een natuurlijke, biologische identiteit. Sommige mensen voelen hun geslacht als een belangrijk deel van hun identiteit, voor anderen is dat minder op de voorgrond. Ook zijn er mensen die heel lang, kort, dik of dun zijn, of een bepaalde beperking hebben, wat een belangrijk thema in hun leven wordt. Er zijn vele aspecten.

2. De sociale omgeving

Hier gaat het om de relaties met de medemensen en de betekenis die dat voor onze identiteit heeft. Welke positie hebben we in het sociale leven? Er waren van oudsher sociale klassen waartoe men kon behoren, en waar men ook moeilijk weer van los kwam. Al in de oude slavische tijd kende men de klassen van handwerkers en van strijders. Zij werden geleid door de goden *Veles* en *Perun*. In de middeleeuwen waren er de drie standen: De geestelijke stand, de adel en de burgerij. Tegenwoordig zijn er andere sociale groepen.

We kunnen ook denken aan beroepen. Wanneer iemand dokter is, of leraar, smid, verpleegster, dan is dat een deel van de identiteit. Ook hier is het beroep voor sommige mensen belangrijk voor hun identiteit, voor anderen veel minder. Verder kunnen we denken aan bepaalde patronen in ons gedrag die een vastere vorm hebben gekregen in de loop van de tijd. Sommige mensen zijn in hun relaties heel open, andere meer gesloten - er zijn mensen die als leider optreden, anderen die liever volgen - sommigen geven alles voor hun ontwikkeling, anderen vinden er voldoening in om andere mensen te helpen. Zulke grondhoudingen kunnen langzaam deel worden van de sociale identiteit.

3. De culturele omgeving

In de cultuur vinden we de ruimte om ons uit te drukken, onze innerlijke oriëntatie te ontwikkelen. Bijvoorbeeld in het onderwijs, de kunst, een levensovertuiging of religie. Veel culturele vormen en uitingen hebben we meegekregen vanuit onze opvoeding: taal, gebruiken, tradities, gewoonten, meningen. Veel mensen dragen de cultuur door die ze vanuit hun gezin en school hebben ontvangen. Anderen laten die als volwassene los en gaan op zoek naar nieuwe innerlijke oriëntaties. Alles bij elkaar hebben we een 'pakket' aan culturele inhouden die bij ons zijn gaan horen, en samen onze culturele identiteit vormen. Voor sommigen is de culturele oriëntatie een belangrijk deel van hun identiteit, bijvoorbeeld hun religie, voor anderen ligt het zwaartepunt van de identiteit ergens anders.

Er zijn dus tal van eigenschappen en kwaliteiten die in wisselwerking met de omgeving zijn ontstaan, en die deel uitmaken van onze identiteit. Ieder legt daar andere accenten in. Voor de een is belangrijk om te zeggen: Ik ben een Oekraïner, een man of vrouw, ik ben 2 meter 20, of 1 meter 40, ik ben

gehandicapt etc. Voor een ander is het beroep het belangrijkste deel van zijn identiteit, en hij of zij gaat daar helemaal in op: "Ik ben dokter, brandweerman, archeoloog, kleuterleidster... Ook het ouderschap is vaak een belangrijk deel van de sociale identiteit.

Voor weer andere mensen kunnen culturele kwaliteiten het belangrijkste zijn voor hun identiteit. Men kan bijvoorbeeld zeggen: "Ik ben christen, verbonden met deze kerk", of men zet zich in voor een muziekgroep, een voetbalclub, en wil daar alles voor doen. Zo kan ieder voor zichzelf vragen:

"Wat is de betekenis van mijn natuurlijke, biologische identiteit?"

"Wat is de betekenis van mijn sociale identiteit?"

"Wat is de betekenis van mijn culturele identiteit?"

Zelfbewustzijn en identiteit

Zo heeft iedereen een uniek boekje van eigenschappen die met name in wisselwerking met de omgeving zijn ontwikkeld, en samen de identiteit inhoud geven.

Sommige van de eigenschappen uit het identiteits-boekje zijn misschien min of meer bewust gekozen en verder ontwikkeld. Dat geldt het sterkste voor de culturele identiteit. Veel is toch ook eerder onbewust geïntegreerd. Dat roept enkele vragen op :

Ben ik gelijk aan dat boekje eigenschappen, of ben ik nog meer? En : In hoeverre ben ik werkelijk dat boekje? Kan ik wel iets zijn dat ik niet bewust gekozen heb? Wie ben ik eigenlijk?

Mensen als Herder, Leibniz, Goethe, gingen uit van een "hoger Ik", een geestelijke kern in ieder mens. Volgens de Duitse dichter Novalis is de mens meer dan de uiterlijke eigenschappen : "De oneindige idee van onze vrijheid omvat ook een oneindige hoeveelheid van onze verschijningsvormen in de zintuiglijke wereld – We zullen niet aan deze ene verschijning in ons lichaam op deze planeet gebonden zijn." (3.)

Vanuit een materialistische levensvisie is de biologische identiteit tegelijk ook de hele identiteit. Gedachten zijn in die overtuiging niet meer dan chemische processen in de hersenen. Het bestaan van een individuele ziel of geest wordt ontkent, dus die kunnen dan ook niet de bron van denken, voelen of willen zijn. Wanneer iemand zich als materialist met de biologische identiteit vereenzelvigd, dan blijft hij of zij dus altijd onvrij en gebonden aan een levensbasis die vaak met de geboorte zijn meegekregen. Zo iemand kan daarin maar ten dele dingen veranderen door bijvoorbeeld plastische chirurgie etc: borstvergroting, haarinplantatie, ingrepen in het geslacht...Of men kan in de sportschool proberen grotere spieren te krijgen. De valkuil met dit alles is dat zo iemand zichzelf blijft identificeren met de biologische levensbasis, en daarom steeds onvrij blijft, wat er ook aan wordt geknutseld.

Het bewuste Ik

In de meeste landen zijn mensen voor de wet vanaf ongeveer 18 jaar aansprakelijk voor hun daden. Er wordt vanuit gegaan dat zij dan in staat zijn om bewust te handelen en daar verantwoording voor te nemen. De eigenschappen waar we bewust voor kiezen hebben wel een andere waarde voor onze identiteit dan al die andere invloeden die we onbewuster geïntegreerd hebben. Het is onmogelijk om de hele identiteit zelf te kiezen en nieuw op te bouwen, dat geldt met name voor de biologische identiteit.

We hebben dus een bewust Ik, dat maar zeer ten dele de eigen identiteit heeft gekozen of geschapen. We kunnen dan de vraag stellen: "Welke eigenschappen heb ik bewust geïntegreerd en werden deel van mijn identiteit?" En tegelijk is er dan de vraag: "Hoe is dan de relatie met de andere kwaliteiten die ook bij mij horen, en waarmee ik in dit leven rond moeten zien te komen?"

Een geestelijke kern?

Zijn we nog meer dan het boeket eigenschappen dat bij ons hoort en een min of meer bewust Ik? Van oudsher was er de overtuiging dat een mens ook een geestelijk wezen is. In veel culturen meende men dat die geestelijke kern na de dood verder leeft, eventueel er vóór de dood al was, en van leven tot leven gaat. In tempels, zoals in het oude Egypte, moesten leerlingen een harde scholing ondergaan waarin zij de vermogens ontwikkelden om een geestelijke werkelijkheid waar te nemen. De aanleg om die weg te gaan ging geleidelijk verloren, de constitutie van mensen veranderde en bleef steeds meer aan de fysieke waarneming gebonden. Toch zijn er ook in onze tijd weer veel mensen die zulke waarnemingen hebben. Worden we opener voor de geestelijke werkelijkheid? Miljoenen mensen beleefden bijvoorbeeld een 'bijna-dood-ervaring' (BDE). Zij waren even klinisch dood, bijvoorbeeld tijdens een operatie, en beleefden een lichtwereld om zich heen, of ontmoetten een groot lichtwezen. Deze ervaringen maakten grote indruk en veranderden hun leven in positieve zin.

Soms kunnen we iets aanvoelen van deze werkelijkheid wanneer iemand overlijdt die we goed gekend hebben. Je kunt dan het gevoel krijgen dat die mens dichterbij is dan ooit. Alle onbelangrijke dingen van het leven doen er dan even niet meer zo toe. Maar iets kleins kan ineens ook heel groot worden, een vlinder, een zonnestraal. Ineens besef je wie de overledene in wezen is. Dat kan een heel mooie ervaring zijn.

Volgens de bekende Duitse kunstenaar Joseph Buys zijn de mysteriën tegenwoordig niet meer te vinden in de oude tempels, maar op het station, op straat, in het dagelijks leven. Mensen kunnen ineens een inspiratie krijgen, of een

Marioepol 2022

indruk van een andere werkelijkheid, bijvoorbeeld in een crisis of bij een shockerende ervaring.

Wanneer we er zo naar kijken, dan is een oorlog natuurlijk een situatie bij uitstek waar mensen op de rand van hun draagkracht leven. Er zijn veel shockerende ervaringen van verlies, angst, woede, verwarring, wanhoop. Verlies van geliefde mensen, van je huis, leven met de stress van beschietingen, vluchten naar een vreemde omgeving met een onbekende taal. Het zijn aanslagen op je identiteit. Je vertrouwde leven wordt uit handen geslagen, en je moet al je fysieke en psychische krachten mobiliseren om overeind te blijven en de controle over je leven terug te winnen. Het leven wordt heel intens, en mensen zoeken naar wat wezenlijk is voor hen. Allerlei kleinigheden doen er niet meer zo toe, andere kleine dingen krijgen soms juist een grote waarde.

In deze situatie doen mensen dingen die ze zich vroeger niet hadden kunnen voorstellen. Mensen groeien boven zichzelf uit. In die zin zou je kunnen zeggen dat *het oekraïense volk een soort collectieve inwijding beleeft*. Veel mensen leven op de rand van hun kunnen, en zoeken naar de belangrijkste waarden in het leven. Op zulke momenten kan men zo spontaan tot diepe inzichten komen.

Twee wegen

Ons geestelijke wezen kunnen wij niet met onze ogen zien. Hoe kunnen we er dan toch iets van ervaren of weten? Er zijn twee wegen om iets van onze geestelijke individualiteit te ontmoeten: De weg van binnen naar buiten, en de weg van buiten naar binnen.

1. De weg van binnen naar buiten

Wij maken in ons leven ontelbare grote en kleine beslissingen. Vaak weten we nauwelijks waarom. We komen op een T-splitsing en moeten dan kiezen: naar links of rechts. Vaak kunnen we de gevolgen van onze keuzes niet overzien, maar we moeten toch verder. Vanuit een gevoel, een intuïtie kiezen we dan voor links of rechts. Soms komen daar overwegingen bij, maar het besluit maken we uiteindelijk vanuit de wil. Waarom voelen we ons tot iemand aangetrokken, of juist niet? Onze beslissingen waren maar zeer ten dele helemaal bewust genomen. De gevolgen van al deze beslissingen vormen wel ons leven, en worden een deel van onze identiteit. Wanneer we over een langere tijd op ons leven terugkijken, dan kunnen we het gevoel krijgen, dat al die beslissingen toch bij ons horen, hoewel ze niet allemaal bewust gedaan zijn. We kunnen ons leven niet anders voorstellen, er is een innerlijke samenhang die onze identiteit gevormd heeft. Wanneer we zelf die samenhang niet bewust hebben gecreëerd, waar komt die dan vandaan? Wanneer we een tijdje met die gedachten en vragen leven, dan kunnen we een gevoel krijgen voor een zinvolle innerlijke kracht die door alles werkt, en die blijkbaar in onze wil, in onze beslissingen tot uitdrukking komt. Die innerlijke potentie kunnen we het geestelijke wezen, de geestelijke individualiteit van iemand noemen. Sommigen spreken van een "hoger Zelf".

2. De weg van buiten naar binnen

Er zijn ook veel ervaringen in ons leven, die van buitenaf op ons pad kwamen. We hebben er niet voor gekozen, zagen ze meestal niet aankomen, maar zij hadden toch een grote invloed op ons leven. Toevallige ontmoetingen, een ongeluk of ziekte, een onverwacht aanbod voor een baan, een onbedoelde zwangerschap. Ook op dit aspect kunnen we over een langere tijd op ons leven terugkijken, en het gevoel krijgen dat alles toch zo heeft moeten zijn, dat het allemaal bij ons hoort. Zonder het ongeluk of die bepaalde ontmoeting zou ons leven anders gelopen zijn. Hoewel het ons overkwam kunnen we toch een innerlijke samenhang in ons leven herkennen. Het is zelfs zo dat bepaalde thema's zich in verschillende levensfasen spiegelen en op een ander niveau weer terugkomen. In deze zinvol samenhangende compositie van ons leven werkt een wijsheid, een coherentie, die we zelf niet hebben bedacht. Deze wijsheid gaat boven het verstand dat we met ons bewuste Ik hebben. Toch hoort dit alles heel intiem bij ons leven en onze identiteit.

Het is een spannende gedachte, dat er meer is dan ons bewuste zelf en de elementen van onze identiteit die we vanuit de wisselwerking met de omgeving hebben ontwikkeld. Er werkt een hogere wijsheid in ons lot, via de intuïties van de wil, en via de gebeurtenissen die ons van buitenaf tegemoet komen. Wanneer we die wijze kracht onze geestelijke individualiteit noemen, of het hogere zelf, hoe is dan de verhouding daarmee vanuit het bewuste Ik? Kunnen wij ons geestelijke wezen leren kennen? Kunnen wij er steeds beter mee afstemmen en mee samenwerken?

En welke betekenis heeft dit voor de identiteit van het volk waar wij deel van zijn?

III – Identiteit en Oekraïne

Identiteit en collectief

We maken als mens allemaal deel uit van verschillende groepen: een volk, een natie, een taalgroep, een beroepsgroep... Hoe verhouden die zich tot mijn bewuste en zelfverantwoordelijke Ik? In hoeverre bepaalt de groep waar ik toe behoor mijn identiteit als individu? Kan ik verantwoording dragen voor wat een groep mij meegaf? Wat gebeurt er wanneer ik mij bewust identificeer met een groep, een volk?

We bespraken verschillende niveaus van identiteit bij een enkele persoon. Kunnen we die niveaus ook bij de identiteit van een volk of een natie onderzoeken? Welk beeld ontstaat dan?

Volk, natie en cultuur

Om te beginnen is het woord "volk" al niet eenduidig. Wat is een volk? Het gaat om een groep mensen die op verschillende manieren verbonden kunnen zijn: de natuurlijke afkomst, het territorium en de staat waarin ze leven, een taal, religie of cultuur die hen verbindt. Een "natie" wordt ook verschillend uitgelegd, maar meestal gaat het dan toch om een groep mensen die in een afgegrensd land woont met een samenbindende politieke en juridische ordening. Een cultuur kan van alles inhouden. De taal speelt een belangrijke rol, maar er kunnen ook verbindende tradities en gebruiken zijn, vaak voortgekomen uit een religie. Een cultuur is niet persé gebonden aan staatsgrenzen.

De vragen die nu spelen over nationaliteiten en identiteit werden tot duizend jaar geleden heel anders beleefd. Er was tot die tijd bijvoorbeeld nog een algemene slavische taal. Die begon zich daarna te differentiëren in verschillende lokale talen bij de Oost- West- en Zuidslaven. In West Europa was de verbindende culturele taal het latijn. Er waren tot rond duizend jaar geleden ook nog geen nationale staten en volkeren zoals nu. Zowel in Oost- als in West-Europa komt daarna pas een ontwikkeling op gang naar het ontstaan van lokalere talen, meerdere religies en nationale staten

Vanaf die tijd kun je spreken over een tendens naar differentiëring, of ook individualisering, zowel op persoonlijk niveau, alsook met het ontstaan van volken en naties. Belangrijker voor de groepsvorming waren toen nog de drie standen in de samenleving. Wanneer je in een bepaalde stand geboren was, kon je niet zo makkelijk wisselen. De ontwikkeling naar autonomie werd tegengehouden door de katholieke kerk en de monarchen die hun absolute macht wilden behouden (Hapsburg, Tsaar)

Identiteit en omgeving

Er zijn inmiddels verschillende elementen die dienen als cement in de groepsvorming, zoals de afkomst, de politiek-rechtelijke context, de taal, religie en cultuur. We herkennen de drie niveaus die in het vorige hoofdstuk ter sprake kwamen:

- 1. De natuurlijke omgeving, het land en de afstammingsgemeenschap die op vererfde bloedkrachten berust
- 2. De politiek-rechtelijke omgeving van de burgermaatschappij op een bepaald territorium
- 3. De culturele omgeving van een volk: tradities, taal, religie

1. De natuurlijke omgeving

Bij de natuurlijke omgeving van een volk denk je natuurlijk aan het land, de rivieren, de bergen, de zee, en de steden die daarop gebouwd zijn. Een volk is vaak vergroeid met de natuurlijke omgeving, en bouwt zijn leven daaraan op, als boer, als visser, als mijnbouwer of boswachter. In relatie met de natuur ontwikkelt een volk bijzondere eigenschappen en kwaliteiten. Oekraïne strekt zich uit tussen de warme stranden van de Zwarte Zee tot aan de bergen van de Karpaten in het noordwesten.

Op de eindeloze vlakten met vruchtbare grond groeien zonnebloemen, granen en maïs die de hele wereld overgaan. Dan is er de grote rivier de Dnipro, en andere rivieren zoals de Dnjester aan de westgrens.

In sommige landen zijn de natuurlijke grenzen duidelijk vastgelegd, zoals een rivier of een zee. Maar wanneer een gebied tot "territorium" wordt van een land, dan bepaalt de politiek dat, niet de natuur.

Een ander natuurlijk element vinden we in de biologische afstamming van een groep mensen. Zij zijn verbonden door bloedbanden en vormen een etnische groep. De ouders gaven het DNA door van het volk(en) waar zij toe behoren. Etnisch-cultureel gezien heeft het oekraïense volk een slavische oorsprong. De eerste slavische stammen verzelfstandigden zich uit een baltisch-slavische gemeenschap. Zij leefden in het gebied van noord-west Oekraïne, zuid-oost Polen en het westen van Belarus. De oude Slaven hadden hun eigen cultuur en goden zoals Veles en Perun. Zij leefden dicht bij de natuur. Volgens dr Vana (4.) bereikten onder hen de Slaven van Noord-Polen de hoogste culturele ontwikkeling. Van de 9e tot de 13e eeuw ontstond het grote rijk "Kyiv Roes", gesticht door de Varjagen uit Scandinavië (de Roes). Hun hoofdman Rurik was de stamvader van de vorsten van Kyiv Roes. Het woord "Rus" voor de russen betekent oorspronkelijk "Viking" in de Finse taal. Er was toen nog geen scheiding tussen "oekraïeners", "russen", of "witrussen". Degenen die we nu russen noemen

werden eerst "Moskoviëten" genoemd vanaf de tijd dat Moskou een machtcentrum werd binnen het gebied van de oost-slaven. Kyiv Roes is de etnisch-culturele bron van zowel de latere oekraïeners als de latere russen. In 988 bekeerde Vladimir I zich tot het christendom, dat een belangrijk element werd in de oekraïense cultuur. Kyiv Roes werd in 1240 veroverd door de Mongolen.

Hoe belangrijk de afstamming is, dat is een andere vraag. In landen waar etnische minderheden onderdrukt worden, speelt afkomst een belangrijke rol. De omstandigheden dwingen deze mensen om met die verschillen bezig te zijn zoals de Palestijnen in Israël. Of juist om zich koest te houden wanneer zij afwijken van de norm, zoals de Oeigoeren, Tibetanen, en andere minderheden in China. Een zesde van de bevolking van Oekraïne zou etnisch russisch zijn, bijna tachtig procent etnisch oekraïens. In het dagelijkse bestaan leefden deze mensen gewoon door elkaar, en vermengden zich. Hoe belangrijk de etnische afkomst is kan dus verschillen. Het hangt ook van de levensvisie af. De materialistische visie stelt mensen gelijk aan hun biologische afkomst en DNA. Deze beperking ontnemt mensen hun waardigheid en is een bron van conflicten, des te meer wanneer op basis van etnische kenmerken naties en staten gevormd worden.

Territorium Kyiv Roes - 1054-1132

De sociale omgeving

Hoe is de relatie tussen het oekraïense volk en de sociale omgeving? Hier gaat het aan de ene kant om de vele, vaak dramatische wisselwerkingen met de omringende omgeving door de geschiedenis heen. Aan de andere kant zien we hier ook de sociale omgeving die door het land zelf wordt gecreëerd en de politieke en juridische neerslag daarvan in de vorming van een staat, een bestuur en een rechtsgemeenschap.

De vorming van de onafhankelijke politieke gemeenschap van Oekraïne gaat samen met de vaststelling van de grenzen van een eigen territorium. Daar is in Oekraïne veel om gestreden in het verleden. Tot 1240 was er de "moederstaat" Kyiv Roes. Na de inval van de Mongolen in de 13e eeuw viel die staat uiteen.

Het westelijk deel van Oekraïne, Galicië-Wolynië, kon zelfstandig blijven bestaan, maar werd in de 14e eeuw ingelijfd door Litouwen-Polen. In het zuiden en op de Krim kwamen de Tataren aan de macht, die verbonden waren met het Otomaanse Rijk. De Kozakken ten oosten van de Dnjepr bestreden hen.

Bij de contrareformatie in de 17e eeuw werden orthodoxe christenen in Galicië vervolgd, vooral eenvoudige oekraïeners. Zij sloten zich aan bij de Kozakken en kwamen in opstand. In 1649 bevrijdt Oekraïne zich van Polen onder aanvoering van de Kozakkenleider Bohdan Chmelnytsky, die een "Hetmanaat" stichtte. Hij werd de eerste gekozen "hetman". Chmelnytsky zocht in 1654 bescherming bij de

russische tsaar, en wilde een soort unie vormen. De tsaar, als absoluut heerser, zag dat anders. Bij de vrede van 1668 viel het gebied ten westen van de Dnjepr toch toe aan Polen, dat het vanaf 1772 weer aan de Hapsburgse monarchie van Oostenrijk moest afstaan. Het gebied ten oosten van de Dnjepr viel bij de vrede van 1668 aan Rusland toe. Oost-Oekraïne werd geleidelijk door Rusland ingelijfd, en zou dat nog enkele eeuwen blijven. In deze vorm werd Oekraïne "Klein-Rusland" genoemd. Aan het eind van de 18e eeuw veroverde tsarin Catherina de Grote ook de gebieden die nu in Zuid-Oost Oekraïne liggen aan de Zwarte Zee, tot aan Odessa. Deze gebieden noemde zij "Nieuw-Rusland".

Bohdan Chmelnytsky

Het oekraïense volk heeft lang geleefd in de spanning tussen grootmachten: Rusland, de Mongolen, Polen, Oostenrijk, Duitsland, Turkije. Men moest steeds een eigen weg zoeken om onder de heersende machtsverhoudingen toch de eigen identiteit te bewaren. In de tijd van het "Hetmanaat" van de Kozakken organiseerden zij zich horizontaal. Hun leiders, de hetmannen, werden gekozen, en konden ook weer afgezet worden door het volk. Dit in tegenstelling tot de russische tsaren, die als absolute heersers regeerden en hun macht aan hun kinderen overgaven.

Het oekraïense volk heeft dus veel strijd gekend. Het is er niet altijd zachtzinnig toegegaan. Vrijheidstrijders als Bohdan Chmelnytsky in de 17e eeuw, en Stepan Bandera in de 20e eeuw, hebben zich ook schuldig gemaakt aan geweld tegen minderheden zoals Joden en etnische Polen. Het was daarom een stap in de goede richting, toen president Zelensky op 9 juli 2023 samen met de Poolse president Duda in de stad Loetsk de slachtoffers herdacht van Oekraïense nationalistinnen in de tweede wereldoorlog. Daarbij vielen tienduizenden Poolse slachtoffers in Wolynië.

Het is belangrijk daar eerlijk over te zijn. Ook in Nederland komt de laatste decenia een discussie op gang over de schaduwzijden van het verleden als

koloniale staat die slaven verhandelde. Dat heeft een genezende werking. Het moment dat de koning van Nederland op 1 juli 2023 aan de nazaten van de slaven niet alleen excuses aanbood, maar ook om vergiffenis vroeg, maakte diepe indruk en werd door de nazaten als bevrijdend ervaren. *Wanneer je de schaduwen van het verleden niet wilt zien, dan jagen ze je na tot in de toekomst.* Dat zien we nu ook in Rusland gebeuren, waar men teruggrijpt naar de schaduwen van de tsaren en Stalin. (5.). De verwerking van het verleden is echter de basis voor een betere toekomst.

"Wanneer je de schaduwen van het verleden niet wilt zien, dan jagen ze je na tot in de toekomst."

De grenzen van het huidige Oekraïne werden min of meer vastgelegd bij het ontstaan van de Sovjet-Unie in 1919. Oekraïne werd een Sovjet-Republiek. In 1918 riepen de Oekraïense Volksrepubliek en de West-Oekraïense Volksrepubliek de onafhankelijkheid uit van respectievelijk Rusland en Oostenrijk, en voegden zich in 1919 samen. Die impuls was maar een kort leven gegund, en moest zich voortdurend verweren tegen Polen, Duitsers en Russen. In 1921 werd het oostelijke deel door het rode leger ingenomen. In 1922 kwam ook het westelijke deel erbij. Samen vormden ze de Oekraïne als Sovjet Republiek. Er waren nog wel enkele kleinere aanpassingen van het grondgebied. Een belangrijk moment was in 1956 toen Chroetsjev de Krim aan Oekraïne "schonk", waarbij Rusland de vloot daar kon houden.

Ook tijdens de Sovjet Unie werd de oekraïense taal en cultuur onderdrukt. In de jaren 1919-1922 was er even wat meer vrijheid, waar meteen graag gebruikt van werd gemaakt. Daarna kwam de onderdrukking terug, met als dieptepunt de gestuurde hongersnood de "Holodomor" begin jaren dertig, waarbij miljoenen oekraïense boeren, de "koelakken, werden onteigend en stierven van de honger.

In 1991 werd Oekraïne in de huidige territoriale vorm een onafhankelijke staat, erkend door de VN en ook door Rusland. Zoals eerder vermeld, werd de erkenning nog eens bevestigd in het "Memorandum van Boedapest" in 1994, en het vriendschapsverdrag tussen Rusland en Oekraïne van 1997-99.

De actuele claim van Putin, dat Oekraïne geen zelfstandige staat is, en als volk niet bestaat, maar deel uitmaakt van het russische volk, is dus op meerdere punten onhoudbaar. Ten eerste heeft Rusland Oekraïne als staat zelf erkend, net als de internationale gemeenschap. Ten tweede bestaat er natuurlijk wel een oekraïens volk, taal en cultuur, ook al werd dat eeuwenlang onderdrukt. Ten derde kun je niet een volk en een staat gelijkstellen. Een volk als etnisch-culturele gemeenschap kan over meerdere staten verspreid zijn, en daar heel andere politieke en juridische waarden realiseren, zoals in Korea. Dan wordt de rechtsgemeenschap een sterker identificatiepunt dan de biologische afkomst.

De mensen die in Oekraïne wonen zijn burgers van de staat Oekraïne en maken deel uit van dezelfde natie. De rechtstaat Oekraïne is gebaseerd op het principe van democratie, wat betekent, dat alle burgers een gelijk recht hebben om mee te beslissen over zaken die iedereen gelijk aangaan. Ook erkennen zij dezelfde instituties van de overheid. De basisrechten van minderheden zijn in een democratie ook gewaarborgd. Is dat niet zo, dan is er sprake van onrecht. Bijvoorbeeld wanneer een rechtstaat zich baseert op religieuze of etnische oriëntaties, en mensen op basis daarvan ongelijk behandeld worden, zoals in Israël, Iran, Saoedi-Arabië en het voormalige Zuid-Afrika.

Wat mensen in de democratische rechtstaat verenigt, is daarmee vooral een *waarden-gemeenschap*. Hoewel er nog veel te verbeteren valt, bijvoorbeeld op het gebied van corruptie, is dat een duidelijke keuze. In het conflict met Rusland speelt deze waardengemeenschap een steeds sterkere rol. Oekraïeners voelen dat zij niet langer overheersd willen worden door Rusland, dat steeds duidelijker andere waarden volgt voor de inrichting van hun staat, en steeds autokratischer en repressiever wordt: vrije pers, vrije mening, democratische waarden, oppositie, worden hard onderdrukt. In de bezette gebieden van Oekraïne is die houding nog duidelijker zichtbaar. Oekraïne strijdt tegen Rusland in de eerste plaats als waarden-gemeenschap. Dat is wat de burgers zo sterk verenigt dat ze hun leven op het spel zetten om zich te verdedigen.

De culturele omgeving

Van de mensen die in Oekraïne leven identificeert zich 77.5% als etnische Oekraïener, en 17.2% als etnisch russisch. Alles bij elkaar leven er rond honderd verschillende bevolkingsgroepen, waaronder Roemenen, Wit-Russen, Bulgaren, Krim-Tataren, Hongaren, Polen, Joden en nog veel meer. De geschiedenis van overheersingen door Moskou, Polen-Litouwen, de Ottomanen en Oostenrijk heeft een rijke mix van groeperingen nagelaten. Al deze groepen zoeken hun plek in de democratische rechtstaat van Oekraïne.

Daarnaast is Oekraïne al eeuwen op zoek naar zelfbewustzijn en een eigen identiteit, die onderdrukt werd door machten van buiten, met name Rusland en Polen.

De taal speelt in dit alles een belangrijke rol, en werd ook door Rusland onderdrukt. Zo zegt Volodja Jermolenko, een oekraïense filosoof en journalist, tegen Nieuwsuur: "Wij zien de taal als een Russisch machtsmiddel dat wordt ingezet om de culturele ruimte te domineren. Namen van straten en pleinen, zoals het Tolstoyplein en de Pushkinstraat, werden namelijk gebruikt om bezette gebieden te markeren en de lokale cultuur weg te vagen." Zo wordt ook Nikolaj Gogol als russische schrijver gezien, hoewel hij uit Oekraïne kwam, en de beroemde "borsjt", de rode bietensoep, is ook niet russisch, maar oekraïens.

Een belangrijk element in het ontstaan van volksbewustzijn is de differentiatie van de taal, die zo'n duizend jaar geleden begon. De universele talen als het oud-slavisch, en het latijn werden vervangen door lokale talen. De monarchen en de kerken onderdrukten die ambities. Zo werden lokale talen tot een motor van verzet en oriëntatie op een nieuwe identiteit. Met name in de 19e eeuw kwamen er veel nieuwe volksgroepen op die een eigen identiteit en meer autonomie zochten. Zo ook in Oekraïne. Ivan Kotljarevsky (1769-1838) was de eerste die de volkstaal van de streek Poltava in litterair werk gebruikte. Daarna was het Taras Sjevtsjenko (1814-1861) die de grondlegger werd van de oekraïense literatuur. Met name zijn gedicht "Kobzar" (de bard) werd heel populair. Deze publicatie werd verboden door een geheim besluit van tsaar Alexander II in 1876. Het werk verscheen wel in Duitsland en in Tsjechië.

Andere belangrijke voorvechters van de oekraïense taal in de 19e eeuw waren bijvoorbeeld Mykola Kostomarov en Pantelejmon Kulish. Beide zagen de oekraïense taal als een eigen taal naast het russisch. De twee oostslavische talen zijn voortgekomen uit het oude algemene kerkslavisch. De beide mannen zetten zich in voor de verspreiding van het oekraïens op scholen en onder het gewone volk.

De onderdrukking van de oekraïense taal werd in de 19e eeuw steeds massiever.

Tsaar Alexander II

In 1804 werd oekraïens verboden als schrijftaal en in het onderwijs. In 1817 werd de Kyiv-Mohyla academie gesloten, de oudste universiteit van Oost-Europa sinds 1632. In 1863 verbood de minister van binnenlandse zaken Pjotr Valoejev de oekraïense taal in religieuze geschriften en in leerboeken. Alleen als belleterie mocht het nog gebruikt worden. Zijn woorden komen ons nu bekend voor: "een afzonderlijke Klein-Russische taal heeft nooit bestaan, bestaat niet en zal ook nooit kunnen bestaan." (Oekraïne werd toen door de Russen Klein-Rusland genoemd). Uiteindelijk verbood tsaar Alexander II in 1867 alle publicaties in het oekraïens, net als het woord "Oekraïne" zelf.

In het westelijke deel van Oekraïne, dat onder Oostenrijk viel, was iets meer vrijheid, vooral na de erkenning van de "Roetheense natie" door Oostenrijk. Het centrum van de nationale beweging van Oekraïne kwam daardoor meer in het westen te liggen, hoewel daar ook spanningen waren met Polen in West-Galicië.

Na 1919 werd Oekraïne een Sovjet Republiek, in jaren 20 was er nog enige ruimte voor eigen cultuurvorming. Vanaf 1932 weer die weer hard onderdrukt. Iedereen moest omschakelen naar het russisch. Oekraïense leiders werden verbannen of gedood.

Op het moment van de invasie op 24 februari 2022 sprak ongeveer een derde van de bevolking in Oekraïne russisch als eerste taal, ook president Zelensky bijvoorbeeld. Die spreekt nu alleen nog Russen daarmee aan. Zo riep hij Putin op: "Ga naar huis, om je eigen russisch sprekende mensen te beschermen."

Taal is vaak natievormend geweest in laatste eeuwen. Het is een duidelijk bindmiddel waar een groep mensen zich mee kan identificeren. Maar het is niet alles. In Oekraïne voelen veel russisch-sprekende mensen zich in de eerste plaats oekraïener. Het argument van Putin om russische sprekers buiten Rusland te willen beschermen tegen gedwongen "assimilatie" gaat daarom ook niet op.

Een cultuur ontstaat door een veelheid aan kwaliteiten in een bepaalde groep mensen. Veel is vanuit tradities overgeleverd, zoals liederen, muziek, dans, klederdracht, en vele gebruiken die bij het leven horen, zoals bruiloften, begrafenissen, geboorten, en natuurgebonden rituelen. Vaak zijn deze oude gebruiken ontstaan vanuit de religieuze overtuigingen en richtlijnen van priesters of andere leiders.

Al deze gebeurtenissen en elementen spelen een rol in het culturele erfgoed van Oekraïne, en in de gevoeligheden op weg naar een nieuwe democratische samenleving. Die nieuwe samenleving moet nog wel gevormd worden. In het spanningsveld tussen oost en west zoekt het oekraïense volk naar een nieuwe identiteit. Die is niet alleen af te leiden uit de symbolen en gevoeligheden uit het verleden, maar ontstaat op ieder moment nieuw. Laten we hopen dat de oorlog ook positieve waarden oproept die tot na de oorlog de samenleving vormgeven, zoals transparantie, inclusiviteit, solidariteit en een sterke rechtstaat. In Oekraïne bloeit nu een nieuwe cultuur op in allerlei verschillende gedaanten. Vele kunstenaars, schilders, schrijvers, musici, worden geïnspireerd door het verzet, en proberen uitdrukking te geven aan perspectieven voor een nieuwe identiteit van Oekraïne. Hoe die eruit komt te zien is nog een open vraag. Alles is in ontwikkeling. Maar de betrokkenheid, energie en creativiteit waarmee dit gebeurt zijn hoopgevend.

Ik bewustzijn en geestelijk wezen?

In het vorige hoofdstuk spraken we over het Ik en over het geestelijke wezen van een mens. Hoe is dat met de identiteit van een volk? Is er ook daar nog meer dan de drie niveaus van de omgeving?

Zelfbewustzijn van een volk ontstaat vanuit een gevoel van verbondenheid. In vroeger tijden stond daarbij de afstamming op de voorgrond. Er waren kleinere stammen en families. Later ontstonden volken en naties. Het gevoel van verbondenheid kan opborrelen vanuit een buikgevoel, zoals bij sportwedstrijden.

n geval van oorlog is er nog een diepere urgentie voor collectieve gevoelens. Men moet zich gezamenlijk verweren. Er zijn ook culturele banden die een volk of een groep mensen samenbrengen, zoals taal, religie, gewoonten, tradities. Deze zijn niet persé aan een staat of afstamming gebonden.

Met het ontstaan van natie-staten komt er in de verbondenheid nog een andere dimensie, namelijk die van een waardegemeenschap, zoals eerder besproken. Mensenrechten als vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid en democratie worden een bindmiddel voor een samenleving die niet op etnische of religieuze principes is opgebouwd, maar op universele mensenrechten.

Volk en mensheid

Zo kan het gevoel van identiteit van een volk of een natie verschillende inhouden krijgen. Die worden vooral bepaald door het gevoel in de betreffende groep mensen. Ieder heeft zulke gevoelens, maar heeft daarnaast ook een individueel Ik, een verantwoordelijkheid voor zichzelf. Vanuit het menselijk Ik is ieder verbonden met de hele mensheid. Het Ik onderscheidt ons van de dieren en maakt ons tot mens. Daarin zijn we met alle mensen verbonden in gelijkwaardig. Ieder volk maakt ook deel uit van de volkerenfamilie van de mensheid, en heeft daarin een unieke plaats. Maar de mensheid als geheel is een hoger principe. Ieder mens draagt het lot van de mensheid in zich, en vertegenwoordigt het mens-zijn binnen zijn volk. Een volk ontwikkelt zich in de mate dat het steeds meer het universele menszijn op een eigen manier tot uitdrukking brengt. Extreem nationalisme maakt het menszijn van ieder individu ondergeschikt aan het exclusieve collectief. Dat kan alleen verstorend werken.

Als mens dragen we het lot van de mensheid in ons mee. In religieuze kringen wordt in die zin gesproken van de "erfzonde". Doordat we mens zijn dragen we verantwoordelijkheid voor het handelen van de hele mensheid. Bijvoorbeeld ten opzichte van de aarde, de natuur, de medemensen. Als individu wordt je met die erfenis geboren. Je hebt het niet zelf veroorzaakt in dit leven, maar moet toch de gevolgen ervan ondergaan en de verantwoording ervoor nemen. Dat is een diepgaande discussie.

Ook als lid van een volk draag je de geschiedenis, het lot, de gaven en de schuld van een volk in jezelf mee. Vanuit het bewuste Ik kun je dan helpen om de schaduwen uit het verleden te verwerken. Veel kan dan weer genezen worden. In Duitsland heeft men er veel aan gedaan om de schaduwen als volk uit het verleden te verwerken, hoewel de mensen daar als individu in deze tijd niet schuldig aan zijn. Landen die het niet kunnen opbrengen om eerlijk in de spiegel te kijken blijven gekluisterd aan de spoken en lasten uit het verleden.

Vanuit deze gezichtspunten kun je moeilijk spreken van een "Ik" van een volk, zoals bij een individuele mens. Na de eerste wereldoorlog introduceerde de Amerikaanse president Woodrow Wilson het "zelfbestemmingsrecht van de volken" als principe voor de nieuw opgerichte Volkenbond, later de VN. Dit

principe heeft voor veel verwarring en strijd gezorgd, omdat de begrippen "staat", "natie", en "volk" niet duidelijk onderscheiden worden. Dat leidt met name tot problemen in staten met een etnisch en cultureel zeer gemengde bevolking, zoals in Oost-Midden-Europa het geval is. Een volk is geen rechtspersoon, zoals een individuele mens dat wel is. Een staat kan wel tot rechtsgeldige besluiten komen volgens de procedures van een rechtstaat, maar dan gaat het om een staat, niet om een volk. Een rechtstaat kan alleen gebouwd zijn op *individuele basisrechten*.

Het zou duidelijker zijn wanneer het "zelfbestemmingsrecht van ieder individu" als principe gevolgd wordt in plaats van het "zelfbestemmingsrecht van een volk". Dat zou bovendien ieder beschermen tegen onderdrukking door overheden, waar de rechtstaat óók voor bedoeld is.

Het Ik van een mens is geen gefixeerde toestand. Iedere mens is in *ontwikkeling*, en op weg om zijn menselijkheid te realiseren en zijn dierwezen te overstijgen. Dat kan alleen door vallen en opstaan. Ieder ontwikkelt zich om eigen inzichten en zelfkennis te verwerven. Dat kan alleen in vrijheid. Die vrijheid tot zelfbestemming voor elk individu is een mensenrecht.

Spirituele identiteit van het oekraïense volk?

Bij de bespreking van de individuele identiteit zochten we naar de realiteit van een geestelijke kern van de mens. Hoe is dat met een volk? We zagen dat de identiteit van een volk vooral beleefd wordt vanuit de ziel van de betreffende mensen, het gevoel ergens bij te horen door afstamming, taal, religie en andere tradities. Bestaat er daar bovendien ook een geestelijke realiteit van een volk? Een volksgeest? Er zijn mensen die dat onzin vinden, er zijn ook mensen die dat vanzelfsprekend vinden. Rudolf Steiner heeft bijvoorbeeld meermaals over volkszielen en volksgeesten gesproken vanuit een helderziende waarneming. Hoe gaan we daarmee om?

Om niet in een welles-nietes discussie te vallen, kunnen we misschien de weg volgen die we eerder gingen op zoek naar de geestelijke werkelijkheid van het individu. We onderscheidden daarbij twee wegen: die van binnen naar buiten en die van buiten naar binnen. Wat zouden we tegenkomen wanneer we dat ook met een volk, het oekraïense volk zouden doen? We proberen het.

1. De dynamiek van binnen naar buiten

Welke dynamiek zien we wanneer we de impulsen en besluiten van het oekraïense volk bekijken? Enkele belangrijke momenten:

- In de 9^e eeuw nodigden de Slavische stammen rond Novgorod de Vikingvorst Ruryk uit om hen te regeren. Zo vormde zich de dynastie die tot in de 13^e eeuw het gebied van Kyiv Roes zou besturen.
- Vanaf de 13^e eeuw viel het rijk van Kyiv Roes uiteen in een oostelijk en een westelijk deel.
- In de tijd van het rijk van Kyiv Roes werden de besluiten genomen door de vorsten. Een belangrijk moment was bijvoorbeeld de doop van Vladimir de Grote, waardoor het land christelijk werd en een eigen slavisch christendom ontwikkelde.
- In de 17^e eeuw verenigden oekraïeners in west en oost zich. Zij kwamen in opstand tegen Polen, en wilden een Unie met de tsaar
- In de 18^e eeuw trok Peter de Grote steeds meer macht naar zich toe. Hij weigerde echter de Kozakken onder leiding van Ivan Mazepa te steunen tegen Polen. Mazepa en een deel van de Kozakken kozen daarop de kant van Karel XII van Zweden en Polen tegen Rusland. Peter de Grote won de strijd, en maakte een einde aan het Hetmanaatschap van de Kozakken.
- In de 19e eeuw kwam er een opleving van oekraïense taal en cultuur, die door de tsaren steeds harder werden onderdrukt.
- In 1918 verenigden oekraïeners van oost en west zich opnieuw en vormden in 1919 één staat. Dat duurde maar drie jaar tot zij door de Sovjet Unie ingelijfd werden als Sovjetstaat.
- In 2004, 2014 en 2022 verenigde het oekraïense volk zich tegen onderdrukking. De ontwikkeling van de eigen taal en cultuur kreeg een boost

Het oekraïense volk kende een eeuwenlange onderdrukking van taal en cultuur. Het werd meermaals gescheiden in een oostelijk en westelijk deel, die onder Rusland en Polen of Oostenrijk vielen. In de loop van de tijd heeft Oekraïne wisselende partners gezocht om de eigen onafhankelijkheid te bereiken: Litouwen, Zweden, Rusland, zelfs de nazis in de 2^e wereldoorlog, en nu de VS en de EU. Steeds wanneer zich een gelegenheid voordeed, streefde het oekraïense volk naar onafhankelijkheid en naar vereniging van de gescheiden gebieden in het oosten en westen van het land. Zoals in de 17e eeuw onder leiding van Bohdan Chmelnytsky.

En ook tijdens en na de eerste wereldoorlog. Het land werd verscheurd door de russische burgeroorlog, een oorlog met Polen, overheersing door Stalin, daarna de bezetting door de nazis. Oost en west verenigden zich tot één staat. Die werd al snel ingelijfd door bolsjewistisch Rusland als Sovjet Republiek. Die vereniging van oost en west komt tot uitdrukking in de kleuren blauw en geel van de nationale vlag.

Andere belangrijke momenten waarin het volk zich uitsprak waren er tijdens de

oranje revolutie in 2004, de Majdan protesten in 2014 en het verzet tegen de russische invasie vanaf 24 februari 2022. Steeds was de wens om zelfstandig te worden en de eigen cultuur op te bouwen, tegen de verdrukkingen in. Er is dus door de eeuwen heen een lijn te zien in wat het volk van binnenuit wil:

- De vrije ruimte om een eigen taal en cultuur te ontwikkelen
- Een eigen staat op basis van gelijkwaardigheid en democratische basisrechten
- Verbinden van het volk in Oost- en West-Oekraïne die steeds door grootmachten gescheiden werden
- De bereidheid om voor deze doelen te vechten. Zelensky nadat de USA hem aanbod te vluchten: "Ik heb geen lift nodig maar wapens".

2. De dynamiek van buiten naar binnen

Oekraïne leefde steeds in de spanningen tussen de grootmachten van oost en west. Dat is een belangrijk thema dat van buitenaf steeds weer actueel werd, en waar Oekraïne een weg in moest vinden om vanuit die spanning een eigen identiteit op te bouwen. Hoe zien de relaties tot oost en west eruit?

De relatie tot het oosten

In het oosten heeft Oekraïne te maken met vooral Rusland, een land dat eeuwenlang geleid werd door een absolute heerser met koloniale ambities. Op allerlei manieren probeerde Oekraïne daar een relatie mee te onderhouden, vaak vanuit zware onderdrukking. Er was een noodzaak om zich te verdedigen en op te komen voor de eigen cultuur, taal en autonomie. Maar ook zocht men bijvoorbeeld in de 17e eeuw bescherming bij de tsaar tegen de onderdrukking door de Polen in West-Oekraïne.

Aan de andere kant zijn er diepe banden met Rusland en het russische volk. Er zijn gemeenschappelijke culturele en religieuze wortels al vanuit het rijk van Kyiv Roes, de Kozakken, en de ervaringen onder het communisme.

De talen zijn aan elkaar verwant, en er zijn vele gemengde families. De relatie met de russen is veel intiemer en vanzelfsprekender dan met de volken in het westen. Er zijn duidelijke verschillen, maar men begrijpt elkaar. Het probleem is dat Rusland door de eeuwen heen wilde overheersen. Vanuit Oekraïne werd een goede relatie gewenst, maar wel op basis van gelijkwaardigheid en wederzijds respect, zoals de Kozakken in de 17^e eeuw hoopten, en zoals in het vriendschapsverdrag van 1999 is uitgedrukt.

De relatie tot het westen

Ook met het westen waren er wisselende verhoudingen. Eeuwenlang viel het westelijke deel van Oekraïne onder Polen-Litouwen. Later onder de Habsburgse monarchie van Oostenrijk. Vanuit het westen was er de invloed van het

liberalisme, democratische verhoudingen en de katholieke kerk. Mensen in West-Oekraïne zochten zelfs bescherming bij de nazis tegen Sovjet-Rusland, en gleden een andere kant van het geweld op door mee te doen in de vervolging van Joden. Ook in de huidige tijd zoekt Oekraïne steun bij het westen tegen de druk vanuit Rusland. Er is een hoge verwachting aan materiële en politieke hulp: geld, kennis, wapens, politieke steun, verbinding met NAVO en EU. In 2013 werd het Associatieverdrag met de EU gelanceerd, dat onder druk van Rusland eerst werd afgezegd door president Janoekovitsch. Men wilde graag de verbinding met de democratische waarden uit het westen. Waarschijnlijk zagen niet veel mensen het gevaar van een kapitalistische overval op de natuurlijke bronnen van Oekraïne. Dat gebeurde ook na de omwenteling in Tsjecho-Slowakije in 1989. Er was grote hoop op vernieuwing, maar al snel hadden de multinationals en de EU die hoop overspoeld met geld en consumisme. Een nieuwe, authentieke weg voor de samenleving heeft daar nooit een echte kans gehad.

Het Associatieverdrag was het lont voor de protesten op het Majdanplein in 2014, de inname van de Krim en de gevechten in de Donbas. In de oorlog die op 24 februari 2022 uitbrak krijgt Oekraïne massieve steun vanuit het westen. Niet alleen vanuit regeringen, maar vanuit de hele bevolking van Europa. Meer dan 7 miljoen vluchtelingen uit Oekraïne werden zonder grote formele hindernissen opgenomen in West-Europa. Zij kregen onderdak, een inkomen, gezondheidszorg, recht om te werken en te wonen, vrij reizen en allerlei steun en advies. Deze diaspora is een deel van Oekraïne. Er ontstaan zo miljoenen nieuwe menselijke verbindingen met mensen in West-Europa.

Niettemin is er menselijk gezien meer afstand naar het westen, zoals bij alle slavische volken. Het woord voor "Duitser" is in het oekraïens: Nimetskyi (Німецький), in het Russisch: Nemetskyi (Немецкий), Tsjechisch: Němec, Slowaaks: Nemec, wat allemaal betekent: iemand die niet spreekt, die de taal niet machtig is. Achter de grens naar het westen begint een vreemde en onbegrijpelijke wereld met een andere taal en religie.

Ondanks de verwachting en hoop naar het westen voor steun en verbinding op basis van democratische waarden, blijft er iets van vreemdheid, misschien ook afgunst en boosheid. Maar het verlangen naar welvaart de ogen doen sluiten voor de gevaren van het kapitalisme, ook voor de eigen identiteit.

In beide richtingen, naar oost en west, is er zo een gecompliceerde en ambivalente relatie. Die kan overwonnen worden wanneer Oekraïne werkelijk onafhankelijk wordt en een eigen sterke identiteit ontwikkelt. De positie die Oekraïne heeft, geologisch en politiek, is als het ware een oproep om een eigen balans en afstemming te vinden in de waarden die vanuit het westen en vanuit het oosten aangereikt worden. Het vinden van die afstemming is voor Oekraïne van levensbelang. Of dat lukt bepaalt ook het lot van Europa.

De volksgeest van Oekraïne

Bestaat er een volksgeest van Oekraïne? Blijkbaar is er wel een inspiratie die mensen in Oekraïne al meer dan duizend jaar verenigt, en een oriëntatie geeft voor hun identiteit. Steeds onder verschillende omstandigheden, meegroeiend met de ontwikkeling in de tijd en de verschuivingen van de macht. Mensen proberen aan die inspiratie uitdrukking te geven in woorden, beelden, muziek en symbolen. Zulke innerlijk beelden kunnen kracht en troost geven. Er zijn zulke beelden en symbolen die al eeuwenlang dienen als oriëntatie op de eigen identiteit. Zoals de drietand, de "Tryzub", dat als nationaal wapen in goud op blauw werd geïnstalleerd op 25-2-1918 door de Oekraïense Volksrepubliek, en weer opnieuw op 10-2-1991 door de nieuwe staat Oekraïne. Het wapen wordt verbonden met Vladimir de Heilige, zo'n 1300 jaar geleden. Maar het symbool schijnt al veel ouder te zijn. Alle soldaten hebben dit embleem nu op hun uniform. Dat is een identiteits-element uit het verleden. Maar identiteit is steeds in beweging, in ontwikkeling. Zo zoeken mensen ook steeds opnieuw naar beelden om het volkswezen uit te drukken. Nieuwe generaties voegen hun bijdrage er aan toe. We sluiten af met drie impressies van mensen die proberen hun beeld van het wezen van Oekraïne onder woorden te brengen.

Mykola Kostomarov

Ten eerste Mykola Kostomarov, een beroemd historicus uit de 19^e eeuw. Hij had een russische vader en een oekraïense moeder. Hij maakte studies over de geschiedenis en de eigen aard van russen en oekraïeners, en werd een voorvechter van oekraïense onafhankelijkheid en cultuur. Volgens hem neigen russen meer naar autokratie en collectivisme, en oekraïeners naar vrijheid en individualisme. Verschillen die we nu nog terugzien. Hij zag in zijn tijd beide volken als deel van een pan-slavische toekomst. In de volgende woorden beschreef Kostomarov Oekraïne als een wezen dat uit het graf zal opstaan in de context van onderdrukking en wederopstanding in de 19^e eeuw:

"Oekraïne ligt in haar graf, maar zij is niet dood. Want haar stem, die alle Slaven oproept tot vrijheid en broederlijkheid, klonk in de hele Slavische wereld...En Oekraïne zal uit haar graf opstaan, zij zal weer al haar Slavische broeders roepen,

en deze zullen haar roep horen. De Slaven zullen zich verheffen, en geen tsaar, geen tsarenzoon, geen tsarin, geen prins, geen graaf, geen hertog, geen hoogheid, geen excelentie, geen Heer, geen Bojarin, geen knecht, geen slaaf zal overblijven – noch in Moskovië, noch in Polen. Oekraïne zal een onafhankelijke republiek in een Slavische Unie zijn.” (6.)

Mykola Kostomarov

De volgende twee impressies zijn gegeven door tijdgenoten onder de druk van de huidige oorlog die anderhalf jaar geleden begon.

Inna Nikolajeva

Ten eerste is daar Inna Nikolajeva, schilderes en lerares aan de vrijeschool in Dnipro. Zij maakte het onderstaand beeld van Oekraïne als de vogel Phoenix, en gaf er de volgende woorden bij:

"De Phoenix is een wonderbaarlijke vogel, hij geeft kracht aan iedereen die dat nodig heeft, Hij leeft in iedere Oekraïener. Ik voel deze tijd van verzet als een tijd van innerlijk branden – Oekraïne brandt – maar dit vuur is het vuur van de Phoenix vogel – een symbool van geboorte en dood. De Phoenix van ons land toont ons, dat uit ieder vuur iets nieuws ontstaat. Er zijn geen onherstelbare verliezen – elk daarvan zal tot een nieuwe ontwikkeling leiden. Nu voel ik, dat in het symbool van Oekraïne – de zonnebloem – als een jonge vogel wordt geboren uit de as van ons vuur (dat zijn onze nieuwgeborenen). Oekraïne zal opnieuw geboren worden, zoals deze Phoenix vogel."

Inna Nikolajeva

Miraiya Korritseva

Met de volgende impressie sluiten wij af. Het zijn de woorden van Miraiya Korritseva. Zij werd bekend als top-50 tennisspeelster, inmiddels is zij tenniscoach en sportpsychologe:

"Het ontwaken van de geest gebeurt juist in zulke moeilijke omstandigheden. Wanneer we door moeilijkheden, pijn, angst en woede heengaan, hebben we ook een kans om opnieuw geboren te worden, om te ontwaken voor dat geestelijke deel in ons, waar we in het dagelijks leven vaak niet zoveel aan denken. We zijn te druk, te verward. Nu zijn onze acties gericht. Onze ziel moet verschrikkelijke informatie verwerken, die tegelijk een oceaan opwekt aan emoties, pijn en woede, angst en wanhoop, tranen en gebalde vuisten, schelden en bidden..... Nu is alles anders....Oekraïne zal worden wat God voor haar heeft voorbereid. Oekraïne zal haar geschiedenis nieuw leven inblazen en een nieuwe toekomst creëren, waarin niemand nog zal kunnen zeggen dat zo'n land als Oekraïne niet bestaat. Omdat het meer is dan een land. Oekraïne is een toestand van de ziel en een manifestatie van de geest."

Myraiya Korittsev

Noten:

- 1. Deze tekst is gebaseerd op een lezing voor een internationaal Forum: „The Ways of Spiritual Development for Man and Society” - 27-28 May 2023 in Kyiv, georganiseerd door een aantal samenwerkende organisaties.
- 2. Andreas Kappeler – Ungleiche Brüder, Russen und Ukrainer – Verlag C.H. Beck, erweiterte Neuauflage 2023
- 3. Geciteerd naar: Markus Osterrieder – Welt im Umbruch – Freies Geistesleben 2014 – blz. 47
- 4. Zdeněk Váňa – Mythologie und Götterwelt der slawischen Völker – Urachhaus 1992
- 5. Marc Jansen – De toekomst die nooit kwam – Van Oorschot 2019
- 6. Mykola Kostomarev – The Books of the Genesis of the Ukrainian People , Книги Буття Українського Народу, – 1845